

АКАДЕМІК СТАНІСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ І ЙОГО ПРОЕКТ КОНСТИТУЦІЇ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ¹

Наталія Стецюк,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Аналізується наукова спадщина видатного українського вченого-правознавця академіка Всеукраїнської Академії Наук Станіслава Дністрянського (1870-1935), його внесок у встановлення національного конституційного права, а також зміст та особливості підготовленого ним у 1920 році проекту Конституції Західно-Української Народної Республіки.

Ключові слова: правознавство, наука конституційного права, конституанта, Конституція Західно-Української Народної Республіки.

N.Stetsyuk. Academician Stanislav Dnistrianskyi and his draft Constitution of the West Ukrainian People's Republic.

The scientific heritage of Stanislav Dnistrianskyi, the outstanding Ukrainian Law Scientist and Academician of the All-Ukrainian Academy of Sciences (1870–1935), his contribution to the establishment of the national constitutional law, as well as the content and particularities of the draft Constitution of the West Ukrainian People's Republic prepared by him in 1920 are analysed.

Keywords: law science, constitutional law science, constituent assembly, the Constitution of the West Ukrainian People's Republic.

Постать Станіслава Севериновича Дністрянського (1870-1935) - визначного українського вченого юриста, громадського та державного діяча, професора Львівського та Українського Вільного в Празі університетів, дійсного члена Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ), академіка Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН), - по праву належить до когорти тих, хто стояв у витоків сучасного вітчизняного правознавства [1]. Він залишив по собі оригінальні наукові дослідження в різних галузевих напрямках правознавства, значна частина з яких не втратила своєї актуальності і в наші дні. Його наукова спадщина привертала увагу широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних вчених юристів, істориків, соціологів та політологів (А.Андрієвського, Т.Андрусяка, Л.Бича, К.Вислобокова, В.Возьного, М.Граната, П.Гураля, О.Ейхельмана, А.Коваля,

¹ *Стецюк Н.В. Академік Станіслав Дністрянський і його проект Конституції Західно-Української Народної Республіки // Український часопис конституційного права. – 2016. – № 1. – С.67-70.*

В.Матля, В.Мельника, М.Мушинки, Л.Окіншевича, Ю.Панейка, В.Потульніцького В.Савчака, В.Старосольського, П.Стецюка, З.Соколока, І.Усенка, Т.Цюцюри та ін.). Крім того, в останні десятиліття, наукова діяльність академіка Дністрянського стала також предметом окремих дисертаційних досліджень[2, с. 477; 3; 4; 5].

Майбутній вчений народився в м. Тернополі, закінчив юридичний факультет Віденського університету (1893), поглиблюючи згодом свою освіту в Берлінському та Лейпцігському університетах під керівництвом професорів А.Вагнера, В.Бюхера, Е.Штайбаха. Від 1898 року Дністрянський працює у Львівському університеті на кафедрі австрійського цивільного права (з українському мовою викладання): доцент, надзвичайний професор, звичайний професор (1907-18). Паралельно веде активну громадсько-політичну діяльність - очолює правничу комісію НТШ у Львові, приймає участь у виданні «Правничої бібліотеки» (1900-09), редагує «Часопись правничу і економічну» (1900—12), ініціює створення Товариства україно-руських правників (1909), виступає співорганізатором З'їзду українських правників у Львові (1914) і т.д. Його двічі (у 1907 та 1911 рр.) обирають депутатом Державної Ради (нижньої палати австрійського парламенту) від національно-демократичної партії, де він входить до складу української депутатської групи («Українська парламентська репрезентація»), очолює парламентську Комісію з питань реформи австрійського цивільного права, виступає за повноцінне використання української мови в судочинстві, навчання, державному управлінні.[6]

Після розпаду Австро-Угорської монархії Станіслав Дністрянський стає депутатом Української Національної Ради (тимчасового парламенту ЗУНР). Однак, вже із середини 1919 року вимушено перебуває на еміграції (спочатку у Відні, потім – у Празі). Проф. Дністрянський був одним із засновників Українського Вільного Університету (УВУ) у Відні (1921) та ініціатором його перенесення до Праги, першим деканом факультету права і політичних наук, ректором (1922-23) та проректором (1923, 1933-35) цього Університету. У 1927 році вченого обирають (заочно) дійсним членом Всеукраїнської академії наук

по кафедрі цивільного права. Дністрянський також був одним із засновників та головою Українського правничого товариства в Чехословаччині, організатором З'їздів українських правників у Празі (1926, 1933). Останній рік свого життя вчений прожив у м. Ужгороді. [1]

Академік Станіслав Дністрянський залишив по собі велику наукову спадщину, насамперед, в галузі цивільного та міжнародного приватного права. Значну частину в науковій спадщині вченого складають дослідження в галузі теорії та філософії права, а також державного та конституційного права. Його праці опубліковані як українською, так і німецькою, польською, французькою та чеською мовами. Серед наукового доробку вченого, найчастіше згадуються такі його праці, як «Полагода шкоди з огляду економічного і соціального» (1897), «Заручини в австрійському праві» (1899), «Чоловік і його потреби в правній системі. Розвідка з австрійського права» (1900), «Австрійське право облігаційне» (1901-1909), «Звичаєве право та соціальні зв'язки» (1902), «Про природу звичаєвого права» (1904), «Реформа виборчого права в Австрії» (1906), «Австрійське право приватне» (1906), «Природні засади права» (1911), «Причинки до реформи приватного права в Австрії» (1912), «Самовизначення народів», «Статут для Галичини», «Україна і мирова конференція» (1919), «Цивільне право» (1919), «Зв'язок і сполука народів» (1920), «Будівництво держави і бюрократія» (1921), «Нова держава» (1923), «Загальна наука права і політики» (1923), «Річеве право» (1923), «Генеза та основи права» (1923), «Погляди на теорії права та держави» (1925), «Соціальні форми права» (1927). Окремо, слід зазначити, що частина наукової спадщини вченого залишилась неопублікованою, про що свідчать зокрема відповідні архівні фонди.

Станіслав Северинович Дністрянський, як вчений цивіліст, послідовно обстоював ідею реформування австрійського цивільного права, приведення його у відповідність до нових суспільних відносин з комплексним узгодженням інтересів держави, народу, суспільства, окремих соціальних груп. Він обґрунтував концепцію зобов'язального (облігаційного) права як окремої підгалузі австрійського цивільного права. Звертав увагу на те, що трудовий договір не повинен зводитися до простої форми договору купівлі-продажу

робочої сили, а відповідальність власника підприємства перед своїми працівниками суттєво відрізняється від звичайної цивільної відповідальності. Академік Дністрянський створив власну доктрину (концепцію) держави і права, в основі якої лежало твердження про соціальний характер норм і природничих засад права. Він доводив первинність права порівняно з політикою, стверджував, що політика утворюється на основі наявних норм суспільного життя, а сама держава є вищим проявом органічних суспільних зв'язків. При цьому, народ як окремий органічний суспільний зв'язок вищий за державу і має свою організацію з власними цілями. Вчений був яскравим прихильником ідеї створення у повоєнній Європі (після Першої світової війни) національних конституційних держав на основі реалізації націями/народами свого невід'ємного права на самовизначення в межах своїх етнографічних територій, з одночасним гарантованим забезпеченням прав людини та прав національних меншин на свій вільний культурний розвиток. Дністрянський був першим у вітчизняному правознавстві, хто висловив ідею необхідності створення комплексної системи правової охорони конституції, ініціатором створення та належного унормування української правничої термінології. У вітчизняній політологічній науці Станіслава Дністрянського вважають одним із основоположників національно-державницького напрямку, автором політичної концепції української держави. [7, с.106].

Погляди Станіслава Дністрянського на сутність модерної конституційної держави, на її конституцію, як найкраще, найшли своє відображення в авторському проекті вченого - «Конституції Західно-Української Народної Республіки» 1920 року [8, с.161-185]. Цей документ, як згадував сам вчений, був підготовлений на замовлення Уряду Євгена Петрушевича. [9, с.337]

Конституційний проект С.Дністрянського мав незвичну як для свого часу, однак надзвичайно оригінальну структуру. Він поділявся на три глави - «Держава і право», «Державна влада» та «Право народів на самовизначення». Глава перша «Держава і право» містила три розділи: «Правова держава», «Людські та громадянські права» та «Права народу». Своєю чергою, розділ другий цієї глави «Людські та громадянські права» містив такі окремі підрозділи

- “Свободи”, “Рівність”, “Охорона і старівля”. Глава друга “Державна влада” складалася із трьох розділів - “Основи державної влади”, “Організація народної волі” та “Виконання народної волі”. У другому і третьому розділах цієї глави (подібно до розділу “Людські та громадянські права”) автором конституційного проекту виділено як окремі підрозділи “Народна Палата”, “Загальнонародна Рада”, “Народні Збори і Народні комори”, “Місцеве заступництво” та - “Президент Республіки”, “Прибічна Рада”, “Державна Рада”, “Місцеве управління” та “Правосуддя”. Глава третя “Право народів на самовизначення” не містила поділу на окремі розділи.

За конституційними характеристиками майбутня держава (Західно-Українська Народна Республіка) бачилася академіком Дністрянським, насамперед, як держава правова, суверенна та демократична. В цій державі мали б визнаватися права і свободи людини, місцеве самоврядування як обов’язковий конституційно-правовий інститут, а сама державна влада мала будуватися за принципом її чіткого поділу на законодавчу, виконавчу і судову. При цьому, система «ваг і стримувань» в середині самої організації механізму державної влади як такої бачилася достатньо чіткою та, до певної міри, реалістичною. В той же самий час, автор проекту вважав, що для «обґрунтування тривалої народної влади в державі слід для початку (для «старту» держави) скликати Установчі Збори».

Законодавча влада мала належати парламентові – Народній Палаті, яка обирається строком на 4 роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Система органів державної виконавчої влади мала б включати в себе Президента Республіки, Уряд – Державну Раду та місцеві органи державної виконавчої влади. Президент Республіки мав би обиратися народом строком на 4 роки. Таке право мав мати кожен громадянин української національності, який досяг 35-річного віку. За характером своїх повноважень Президент Республіки є одночасно главою держави і главою виконавчої влади.

Уряд Західно-Української Народної Республіки (Державна Рада ЗУНР) визначвся “верховним центральним органом для внутрішнього управління державою”. Очолювати Уряд мав би Президент Республіки, а сама . Державна

Рада (Уряд) мала б складатися з шістьох членів, яких призначав би останній. Передбачалося відповідно утворення шістьох міністерств: Внутрішніх справ, Фінансів, Релігії і освіти, Сільського і лісового господарств, Торгівлі і промислу, Сполучень.

Судова система Західно-Української Народної Республіки, відповідно до положень конституційного проекту, мала б включати в себе: звичайні суди (очевидно місцеві та апеляційні), Державний Судовий Трибунал – «якому належить верховне правосуддя», та Голову Державної Юстиції. Проектом допускалося створення, поруч із звичайними судами, адміністративних, господарських, управлінських та інших спеціалізованих судів. Судді мали призначатися Президентом Республіки на все життя. При цьому, окремим конституційним положенням закріплювався принцип про їхню повну «самостійність та незалежність». Основними завданнями Голови Державної Юстиції є «піклування про забезпечення порядку в правосудді» та експертна робота на чолі спеціального бюро над законопроектами парламенту. Верховне правосуддя належить Державному Судовому Трибуналу, який складається з 12 членів (шістьох - обирає парламент; шістьох призначає Президент Республіки за поданням Голови Державної Юстиції з числа професійних суддів або юристів «вільних професій »).

В конституційному проекті широко представлені права і свободи людини і громадянина. Запропонована вченим «схема» викладу даного конституційного інституту загалом відображає пануючі на той час наукові уявлення, а також основні тенденції розвитку європейського конституціоналізму. Так, серед особистих прав і свобод у Проекті знаходимо такі важливі фундаментальні приписи, як положення про недоторканність особи, недоторканність житла, свободу поселення і пересування, таємницю особистого життя, а також свободу совісті та свободу наукової творчості. Блок політичних прав та свобод представлений положеннями про свободу зборів, правом на створення громадських спілок, правом на подання петицій, свободою думки і слова, виборчим правом громадян. Групу економічних прав та свобод представлено правом на власність, доступністю та свободою промислу, свободою промислової

конкуренції та інші. В проекті проголошується право кожного, хто вважає себе скривдженим, на правовий захист держави. Блок конституційних обов'язків вміщує обов'язок військової служби, обов'язок сплачувати податки, обов'язок дотримуватись законів держави, відвідування початкових шкіл.

Однак, чи не найоригінальнішим в конституційному проекті Станіслава Дністрянського, є віднесення до повноважень Державного Судового Трибуналу права перевіряти закони на предмет їхньої відповідності Конституції Республіки (на конституційність), а також пряма можливість відмінити не конституційні закони. Останнє, разом із положеннями про порядок внесення змін і доповнень до Конституції Республіки, чіткими елементами інституту конституційної відповідальності (імпічмент Президента, відставка Уряду, окремих міністрів, суддів), фактично могло закласти міцну основу для створення належної системи правової охорони Конституції як такої.

Література:

1. Усенко І.Б., Возьний В.І Дністрянський Станіслав Северинович. – В кн.: Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр.енцикл.” – Т.2: Д-Й.- 1999. – С.219-220.
2. Стецюк П. Проекти Конституції Західно-Української Народної Республіки академіка Станіслава Дністрянського / 27.01.1997. – В кн.: Ukrainischen Freien Universitat : 1921-2011. – Munchen, 2011. – 828 s.
3. Возьний В.І. Державно-правові погляди академіка С.С.Дністрянського. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 1999.-19 с.
4. Коваль А.Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів, 2005.- 16 с.
5. Савчак А.В. Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2008. – 18с.
6. Автобіографія та бібліографія проф. С. Дністрянського. Відень, 4 жовтня 1911 р. // ЦДІА у Львові. – Ф.26 – Оп.14.- Спр.2317. – Арк.-1-2 зв.
7. Енциклопедія Львова. Т.2 / За ред. А.Козицького. – Львів: «Літопис», 2008. – 608 с.
8. Стецюк Петро. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. - Львів, 1999. - 232 с.
9. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. - Прага, 1923.Т.1.- 393с